

# „Wszystko od słów zależy”

Stylizacja językowa a przekład:

francuskie i hiszpańskie tłumaczenie

*Traktatu o łuskaniu fasoli*

Wiesława Myśliwskiego



Hanna Połomska

# „Wszystko od słów zależy”

Stylizacja językowa a przekład:  
francuskie i hiszpańskie tłumaczenie  
*Traktatu o łuskaniu fasoli*  
Wiesława Myśliwskiego

Recenzenci  
dr hab. Ewa Stala, prof. UJ  
dr hab. Janusz Bień, prof. KUL

Redaktor Wydawnictwa  
Jolanta Stecewicz

Projekt okładki i stron tytułowych  
Jan Rutka

Ilustracja na okładce  
Fragment dzieła Georges'a de La Toura, *Pokutująca Maria Magdalena*,  
1625–1650, olej na płótnie, Metropolitan Museum of Art, Nowy Jork,  
Wikimedia Commons (prawo wolnego dostępu)

Skład i łamanie  
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków  
Prorektora ds. Badań Naukowych Uniwersytetu Gdańskiego  
oraz Prodziekana ds. Nauki i Współpracy Międzynarodowej Wydziału Filologicznego  
Uniwersytetu Gdańskiego w ramach konkursu na wyróżniające się prace doktorskie

© Copyright by Uniwersytet Gdański  
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-557-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego  
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot  
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206  
e-mail: [wydawnictwo@ug.edu.pl](mailto:wydawnictwo@ug.edu.pl)  
[wydawnictwo.ug.edu.pl](http://wydawnictwo.ug.edu.pl)

Księgarnia internetowa: [wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/](http://wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/)

Druk i oprawa  
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego  
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot  
tel. +48 58 523 14 49

*Moim Bliskim*



# Spis treści

Wstęp . . . . .	11
-----------------	----

## Część I

### Wokół zagadnień teoretycznych: definicja kluczowych pojęć, analizowany materiał, stan badań translatorycznych

1. „Kameleonowość” stylu, czyli styl w różnych ujęciach . . . . .	17
1.1. Stylistyka starożytna . . . . .	18
1.2. Od średniowiecza do klasycyzmu . . . . .	21
1.3. Stylistyka doby romantyzmu i pozytywizmu . . . . .	23
1.4. Stylistyka XX wieku . . . . .	27
1.4.1. Genewska szkoła strukturalistyczna i szkoła stylistyki francuskiej . . . . .	27
1.4.2. Niemiecka szkoła neoidealistyczna . . . . .	34
1.4.3. Hiszpańska szkoła stylistyki . . . . .	37
1.4.4. Rosyjska szkoła formalna . . . . .	51
1.4.5. Praskie Koło Lingwistyczne – funkcjonalne ujęcie stylu . . . . .	65
1.4.6. Amerykańska szkoła strukturalistyczna . . . . .	67
1.4.7. Hiszpańska szkoła stylistyki strukturalnej . . . . .	69
1.4.8. Gramatyka generatywna w służbie stylu . . . . .	69
1.4.9. Tekstologiczne ujęcie stylu . . . . .	70
1.4.10. Pragmatyczne ujęcie stylu . . . . .	73
1.4.11. Semiotyczno-kulturowe ujęcie stylu . . . . .	79
1.4.12. Styl w ujęciu statystycznym . . . . .	83
2. Stylizacja językowa – definicje, kryteria klasyfikacji i funkcje . . . . .	93
2.1. Współczesne definicje słownikowe terminu „stylizacja” oraz jego miejsce w stylistyce polskiej i zagranicznej . . . . .	93
2.2. Stylizacja dawniej i dziś – rys historyczny semantyki terminu. Stylizacja językowa w ujęciu literaturoznawców . . . . .	96
2.3. Stylizacja językowa jako zagadnienie językoznawcze . . . . .	102
2.3.1. Przegląd stanowisk . . . . .	102
2.3.2. Koncepcja Stanisława Dubisza . . . . .	104

3. „Duch mowy żywej” w prozie Wiesława Myśliwskiego . . . . .	113
3.1. Narracja . . . . .	113
3.2. Oralność . . . . .	115
3.2.1. Moc słowa . . . . .	118
3.2.2. Język . . . . .	119
3.3. Piśmienność . . . . .	120
4. <i>Traktat o łuskaniu fasoli</i> . . . . .	123
4.1. Niejednoznaczna zapowiedź formy . . . . .	123
4.2. Traktatowość . . . . .	123
4.3. Ślad wiejskich posiadów . . . . .	127
4.4. Stylizacja na język mówiony . . . . .	129
4.5. Recepja <i>Traktatu o łuskaniu fasoli</i> Wiesława Myśliwskiego we Francji i w Hiszpanii . . . . .	131
4.5.1. Recepja we Francji . . . . .	131
4.5.2. Recepja w Hiszpanii . . . . .	136
5. Stylizacja językowa a przekład . . . . .	141

## Część II

*Traktat o łuskaniu fasoli, El arte de desgranar alubias, L'art d'écossier les haricots –  
stylizacja na język mówiony w przekładzie.*

Analiza wykładników stylizacji językowej i ich przekładu

Uwagi wstępne . . . . .	177
1. Wykładniki fleksyjne i związane z nimi wykładniki składniowe . . . . .	181
1.1. Zmiany deklinacyjne . . . . .	182
1.2. Rozchwianie kategorii rodzaju męskoosobowego i niemęskoosobowego rzeczowników oraz żywotności i nieżywotności . . . . .	186
1.3. Ruchome końcówki czasu przeszłego . . . . .	188
1.4. Elipsa tematu fleksyjnego słowa posiłkowego <i>być</i> w czasie teraźniejszym . . . . .	190
1.5. <i>Pluralis maiestaticus</i> . . . . .	192
2. Wykładniki składniowe . . . . .	195
2.1. Wypowiedzenia eliptyczne . . . . .	195
2.2. Powtórzenia . . . . .	211
2.3. Przystawny szyk zdania . . . . .	236
2.4. Zmiana łączliwości gramatyczno-leksykalnej . . . . .	246
2.4.1. Zmiana łączliwości gramatycznej . . . . .	246
2.4.2. Zmiana łączliwości leksykalnej . . . . .	250
2.5. Mowa pozornie zależna i „błędy” opowieści w czasie przeszłym . . . . .	252
2.5.1. Mowa pozornie zależna . . . . .	252
2.5.2. „Błędy” opowiadania w czasie przeszłym . . . . .	261
2.6. Wypowiedzenia pojedyncze . . . . .	263
3. Wykładniki słowotwórcze . . . . .	267
3.1. Deminutywy i augmentatywy . . . . .	267
3.1.1. Deminutywy . . . . .	267



3.1.2. Augmentatywy . . . . .	277
3.2. Neologizmy . . . . .	280
3.2.1. Formacje prefiksalne utworzone za pomocą przedrostka <i>nie-</i> ( <i>niedo-</i> ) i inne . . . . .	281
3.2.2. Formacje prefiksalne utworzone za pomocą przedrostka <i>na-</i> . . . . .	284
3.3. Rzeczowniki utworzone za pomocą formantów sufiksalnych <i>-anie, -enie</i> oraz <i>-yna</i> . . . . .	286
3.4. Antroponimy, zoonimy, toponimy, chrematonim(y) . . . . .	289
4. Wykładniki leksykalne . . . . .	297
4.1. Słownictwo stosowane współcześnie w języku mówionym (potoczny) . . . . .	297
4.2. Słownictwo dawne i obecnie rzadziej używane . . . . .	307
4.2.1. Słownictwo dawne . . . . .	307
4.2.2. Słownictwo obecnie rzadziej używane . . . . .	314
5. Wykładniki frazeologiczne . . . . .	319
5.1. Istniejące związki frazeologiczne . . . . .	320
5.1.1. Związki frazeologiczne oparte na metaforze . . . . .	321
5.1.2. Związki frazeologiczne oparte na warstwie brzmieniowej języka . . . . .	334
5.2. Neologizmy frazeologiczne . . . . .	338
Wnioski . . . . .	355
1. Różnorodność wykładników stylizacji językowej oraz ich funkcja w tekście źródłowym . . . . .	355
2. Trudności w przekładzie wykładników stylizacji na język mówiony oraz dominujące techniki przekładowe . . . . .	359
3. Różnice w przekładach hiszpańskim i francuskim . . . . .	369
4. Co ratuje przekład(y) <i>Traktatu o łuskaniu fasoli</i> ? . . . . .	371
Bibliografia . . . . .	375
Summary . . . . .	397



# Wstęp

Niniejsza rozprawa porusza problem, który rodzi przekład elementów językowych nacechowanych stylistycznie. Ponieważ zjawisko stylu i stylizacji ściśle wiąże się ze strukturą językową, może przysparzać rozmaitych trudności w przekładzie w zależności od różnic między językiem źródłowym a docelowym. Pod tym kątem analizie komparatystycznej zostały poddane dwa tłumaczenia powieści Wiesława Myśliwskiego *Traktat o łuskaniu fasoli* (2006): francuskie pióra Margot Carlier – *L'art d'écosser les haricots* (2010) oraz hiszpańskie, którego autorem jest Francisco Javier Villaverde – *El arte de desgranar alubias* (2011).

W tej, a także w innych powieściach Myśliwskiego ważną rolę odgrywa słowo wyrażone w rozmowie (monologu). Ze względu na nasycenie wykładnikami stylizacji na język mówiony *Traktat o łuskaniu fasoli* – jednocześnie „dzieło totalne” i symbol prozatorskiej twórczości Wiesława Myśliwskiego, a ponadto powieść, która została przetłumaczona na kilkanaście języków<sup>1</sup>, w tym na oba języki będące w kręgu moich zainteresowań – wydaje się właściwym materiałem do badań będących przedmiotem niniejszej pracy.

Dzięki analizie przekładu różnorodnych wykładników stylizacji na język mówiony, w które obfituje omawiana powieść, możliwe będzie wskazanie największych związanych z nim trudności, a także opisanie technik zastosowanych przez oboje tłumaczy oraz skutków wyborów translatorskich dla przekazu oralnego nacechowania tekstu. To z kolei umożliwi wyłonienie głównych różnic między obu przekładami i stanie się podstawą próby wyjaśnienia tych rozbieżności.

Niniejsza praca składa się z dwóch części zawierających po pięć rozdziałów. Celem części pierwszej jest usytuowanie problematyki przekładu wykładników stylizacji językowej w szerszym kontekście teoretycznym. W rozdziale pierwszym zostały przybliżone zjawisko stylu – jako pierwotne wobec stylizacji językowej – oraz proces ewoluowania jego rozumienia na przestrzeni wieków, który doprowadził do obecnego transdyscyplinarnego podejścia do tego

---

<sup>1</sup> Podobnie jak *Kamień na kamieniu*. Pozostałe powieści Myśliwskiego doczekały się znacznie mniejszej liczby przekładów, a ostatnia powieść, *Ucha igielne*, w ogóle nie zaistniała jeszcze w tłumaczeniu.

zagadnienia. Rozdział drugi poświęcono zjawisku stylizacji. Przedstawiono w nim rys historyczny semantyki terminu w Polsce i za granicą, a także omówiono różnice, które zawierają obecne jego definicje słownikowe wskazujące na fakt, że wyraz „stylizacja” jest prawie nieużywany w literaturoznawstwie poza naszym krajem i funkcjonuje przede wszystkim w dziedzinie sztuk plastycznych. Samo zjawisko tożsame ze stylizacją językową ukrywa się pod innym hasłem denominacyjnym – zróżnicowania językowego. Rozdział ten pomieścił również przedstawienie stylizacji językowej w ujęciu literaturoznawczym oraz językoznawczym ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji Stanisława Dubisza obejmującej kryteria klasyfikacji i funkcje stylizacji. Ponieważ wykładniki stylizacyjne poddane analizie w niniejszej pracy odpowiadają kategoriom językoznawczym, spowodowało to zastosowanie w niej aparatu metodologicznego wypracowanego właśnie na gruncie tej dziedziny naukowej.

Rozważania dotyczące stylizacji na język mówiony w *Traktacie o łuskaniu fasoli* wymagają zrozumienia, czym jest język i słowo mówione w całej prozatorskiej twórczości Wiesława Myśliwskiego, dlatego też w rozdziale trzecim skoncentrowano się na charakterystyce tego aspektu twórczości pisarza. Narracyjna aktywność bohaterów Myśliwskiego prowadzących w każdej powieści swoisty monolog oraz wiara w wielowymiarową twórczą moc słowa zostały przedstawione na szerszym tle kultury oralnej. Należy jednak pamiętać o tym, że opowieść narratorów Myśliwskiego nie jest zapisem wiejskiego gawędziarstwa, lecz została ujęta w ramy zamierzonej kompozycji artystycznej, o czym przypominają między innymi liczne odniesienia intertekstualne obecne w twórczości tego autora.

Rozdział czwarty stanowi zawężenie optyki tylko do analizowanej powieści. Antynomia zawarta w tytule *Traktatu o łuskaniu fasoli* – z jednej strony sugerująca rozprawę filozoficzną, z drugiej zapraszająca na wiejskie posiadki będące okazją do łuskania i snucia opowieści – jest ciekawą, choć zarazem mylącą zapowiedzią zarówno formy, jak i treści utworu. Jego forma bowiem nie ma nic z naukowej rozprawy. Z kolei banalna czynność łuskania fasoli urasta do rangi symbolu i stanowi impuls do rozmowy, która staje się treścią powieści i jej formą zarazem. Właśnie ta forma, potoczny styl prowadzącego rozmowę – monolog, żywa mowa narratora nadająca kształt jego mądrości wyrastającej z życiowego doświadczenia, pełniąc między innymi funkcję uwiarygodniającą, stanowi wyzwanie dla przekładu. Rozdział czwarty zawiera również informację dotyczącą recepcji analizowanej powieści we Francji i w Hiszpanii.

W rozdziale piątym został przedstawiony zarys stanu współczesnych badań skoncentrowanych na przekładzie szeroko pojętego nacechowania stylistycznego obejmującego również zróżnicowanie językowe. Podejście do tego problemu zmieniało się w ostatnim czasie, tak jak i opis strategii translatorskich. Rozdział

kończą informacje dotyczące praktycznego wykorzystania stylu tłumacza do ogólnej oceny jakości przekładu.

Druga część dysertacji zawiera komparatystyczną analizę hiszpańskiego i francuskiego przekładu najważniejszych wykładników stylizacji na język mówiony obecnych w *Traktacie o łuskaniu fasoli*. Wykładniki są przedstawione w grupach odpowiadających kategoriom językoznawczym i rozpatrywane począwszy od kategorii gramatycznych po leksykalne. Każdy podrozdział odpowiada jednej kategorii wykładników. W skład podrozdziałów wchodzi opis i zestawienie fragmentów tekstu źródłowego zawierającego reprezentatywne dla danej kategorii wykładniki z fragmentami pochodzącymi z analizowanych tekstów docelowych: hiszpańskiego i francuskiego. Podrozdziały analityczne kończą wstępne wnioski dotyczące oddania w przekładzie oralnego charakteru tekstu za pomocą konkretnej grupy wykładników stylizacji. Jako wstępna hipoteza nasuwa się przypuszczenie, że na określony typ obrazowania w tekście docelowym nie wpływają tylko różnice typologiczno-systemowe pomiędzy językami, ale także określone uwarunkowania o charakterze kulturowo-literackim.

Chciałabym wyrazić pragnienie, by sformułowane przeze mnie wnioski w wyniku przeprowadzonej analizy wzbogaciły warsztat tłumaczy i posłużyły do dalszych badań nad przekładem tekstów nacechowanych stylistycznie. Jednocześnie ufam, że niniejsza praca o wycinkowym przecież charakterze, obejmująca bowiem wprawdzie obszerną i pełną piękną żywej mowy opowiadającej o ludzkim losie, lecz tylko jedną powieść Wiesława Myśliwskiego, ukaże zasadność stwierdzenia nie tylko francuskich i hiszpańskich czytelników, że polski pisarz urzeka talentem i wrażliwością, a jego twórczość „jako całość [...] to najdoskonalsza w naszej literaturze opowieść o XX wieku” (Kulesza, 2019: [nowynapis.eu](http://nowynapis.eu)). Jednocześnie nadal pozostaje mało znany za granicą, co wciąż skłania do przekładu jego utworów.